

ՀԱՅՐԵՆՆԵՐԻ ՎՐԱՑԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՁ

Բանայի բառեր – Քուչակ, Շահնագար, հայրեն, հնդեվրոպական լեզվաընտանիք, քարթվելական լեզուներ, վրացերեն, զուգադրական քերականություն, թարգմանություն

Թարգմանության համար սահմանումներ և կանոններ չեն ստեղծվել և երբեք չեն ստեղծվի, առավել ևս եթե խոսքը վերաբերում է գեղարվեստական թարգմանությանը: Գեղարվեստական թարգմանությունը արվեստ է, մինչդեռ սահմանումները կաշկանդում են ստեղծագործողին, սահմանափակում ինքնաբացահայտվելու հնարավորությունները: Ժամանակները փոխվում են և առաջադրում իրենց պահանջները: Այդուհանդերձ, գեղարվեստական թարգմանության մասին կան հակամերժ կարծիքներ ու տեսակետներ: Այսպես, տեսաբաններից ոմանք պնդում են, թե պոեզիան երկրորդ լեզվի վերածելիս բնագիրը պետք է պահպանի իր նախնական լեզվի զգացողությունը, ընթերցողը պետք է «տեսնի» այդ լեզուն, պետք է զգա, որ հեղինակը թարգմանվող լեզվով չի մտածում ու գրում: Ըստ երկրորդ տեսակետի կողմնակիցների՝ ընթերցողը պետք է զգա, որ հեղինակը գրել է թարգմանվող լեզվով, իսկ թարգմանությունը պետք է ոչ միայն արտացոլի այն դարաշրջանի առանձնահատկությունները, երբ ստեղծվել է բնագիրը, այլև միաժամանակ մոտ լինի այն դարաշրջանին, երբ իրականացվել է թարգմանությունը:

Ընդունենք թե չընդունենք նման կարծիքները, և անկախ այն հանգամանքից, թե ինչպիսի տեսություններ կմշակվեն գեղարվեստական երկերի թարգմանության համար, այդ յուրահատուկ աշխատանքի ծանրությունը կմնա թարգմանչի ուսերին:

Քանի որ հոդվածը գրելու բուն նպատակը հայերենից վրացերեն թարգմանության մասին է, ներածական հակիրճ խոսքից հետո հարկ է թեկուզ համառոտակի անդրադառնալ, թե թարգմանիչը որքանով է թափանցել հեղինակի աշխարհընկալման, յուրաձևության (մաներա), ոճական խառնվածքի, լեզվական այն երևույթների մեջ, որոնք իշխող-տիրական են թարգմանության գործընթացում:

Հայերենը և վրացերենը, պատկանելով տարբեր լեզվաընտանիքների (հնդեվրոպական և իբերական), առանձնահատկությունների հետ ունեն նաև բազմաթիվ ընդհանրություններ: Ակադեմիկոս Նիկողայոս Մառը իր աշխատությունների մեջ բազմիցս նշել է, որ հայերենն ու վրացերենը «ազգակցական ամենասերտ կապակցության մեջ են»¹:

¹ Տե՛ս **Март Н. Я.**, Грамматика чанского (лазского) языка, 1910, с. 10-11. Տե՛ս նաև Նիկողայոս Յակովլևիչ Մառ (ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Երևան, 1965, էջ 52:

«Ազգակցությունն» սկիզբ է առնում հայոց և վրաց լեզուների հնչյունական համակարգերից, որոնք ունեն միասնություն կազմող, գրեթե ամբողջությամբ համընկնող կառուցվածք:

Չայնավորները, օրինակ, չեն տարբերվում, եթե հաշվի չառնենք, որ հայերենում 6 ձայնավոր գրվում է 8 տառով, և ք-ի գաղտնավանքը, որը բացակայում է վրացերենում: Բաղաձայնների միջև ևս կատարյալ ներդաշնակություն է. գործում է հնչյունների եռաշարք, երկշարք և միաշարք համակարգ, բարդ բաղաձայնների (աֆրիկատների) հինգ եռյակ:

Ընդհանրություններից են բառակազմական միջոցները, գոյականական և դերանվանական սեռերի բացակայությունը:

Նմանությունների շերտերն զգալի են օրինանքների, անեծքների, հանելուկների, ծիսակատարությունների, երգերի, հեքիաթների ու լեզենդների, առածների ու ասացվածքների մեջ: Հայոց և վրաց լեզուների ուղղագրության հիմքերում հիմնականում ընկած է գրության միևնույն՝ հնչյունական սկզբունքը:

Տարբերություններից է վրացերենի բայերի բազմադիմությունը. բազմադիմային խոնարհում, ձևախմբաստային շերտավորումներ, արտասովոր արտահայտչականություն և հագեցվածություն:

Թե՛ չափածոյի, թե՛ արձակի թարգմանության ժամանակ դժվարություն կարող է հարուցել շեշտադրության հետևողական պահպանումը: Եթե հայերենը միատեսակ և կայուն շեշտադրություն ունի, ապա վրացերենում շեշտը շարժական է. այդ պատճառով վրացերենում տողերն ունեն միայն իգական (բառի վերջից երկրորդ շեշտված վանկով) կամ դակտիլային (բառի վերջից երրորդ շեշտված վանկով) վերջավորություն (քառավանկ և ավելի բառերում հիմնական, ուժեղ շեշտից բացի, ի հայտ է գալիս նաև երկրորդական՝ թույլ շեշտ):

Բացի դրանցից, վրացերենում կան բազմաթիվ բառեր, որոնց հայերեն թարգմանությունը պահանջում է չորս-հինգ, նույնիսկ ավելի բառ, որոնք «խոչընդոտներ» են ստեղծում, ուստի իմաստաբովանդակային վթարներից, ոճական անհարթություններից և լեզվական այլ կարգի սխալներից զերծ մնալու համար անպայման պետք է հաշվի առնել վերոհիշյալ կարգերն ու նրբերանգները:

Շարահյուսության ոլորտում ևս տիրում է կատարյալ համերաշխություն: Դա, անշուշտ, բովանդակության միասնության փոխարկումը դարձնում է դյուրին: Ի դեպ, այս մասին նշել են հայոց և վրաց լեզուների մասնագետները և թարգմանիչներից ոմանք: Նիկողայոս Մառը «Իմ ուսանող Վահան Տերյանի հիշատակին» հուշերում «Ընձենավորի» նախաբանի թարգմանության նախապատմության առնչությամբ գրում է. «Հայոց լեզվի կառուցվածքին թե՛ ի բնե, թե՛ կուլտուր-պատմականորեն հատուկ է լավագույն կերպով արտահայտել վրաց լեզվի բնույթն ու առանձնահատկությունները... Բանաստեղծությունների ներքին ռիթմը, պատկերավորումներն ու ոճերը,

հայ և վրաց ժողովուրդների բուն հոգեբանությունն ամբողջապես ոչ միայն հարազատ են իրար, այլև նույնն են ըստ էության...»¹: Նույն միտքն է հայտնում Վրաստանի ժողովրդական բանաստեղծ, պոետ, ակադեմիկոս Իոսեփ Գրիշաշվիլին. «Առհասարակ պետք է ասել, որ հայերեն երկերը վրաց լեզվով ավելի ինքնատիպ ու հարազատ են հնչում, քան այլ լեզուներով: Թումանյանի երկերը վրացերենի վերածելիս բազում տողեր առանց միջամտության շարվում էին թարգմանության մեջ...»²:

Լսենք նաև վրացական պոեզիայի անգուգական թարգմանիչ, բանաստեղծ Հովհաննես Կարայանին (Կարապետյան), որի հարցազրույցներից մեկում կարդում ենք. «...Մորիսի (խոսքը վրացի բանաստեղծ, հայ պոեզիայի թարգմանիչ Մորիս Փոցխիշվիլու մասին է - Ն. Բ.) բանաստեղծություններից ոչ մեկի թարգմանության ժամանակ ոչ մի ջանք չեմ թափել, դրանք «իրենք են» վերածվել հայերենի...»³:

Ընթերցողը անհամեստություն թող չհամարի, եթե ասենք, որ տասնամյակների թարգմանչական մեր փորձը ևս հիմք է տալիս հավաստելու, որ հատկապես վրացերենից հայերենի փոխադրելու դեպքում գերազանց թարգմանության լայն հնարավորություններ է ընձեռվում:

Այլ հարց է, որ բառաքանակի նույն չափանիշներով թարգմանված տեքստերում ստացվում է ծավալների անհամապատասխանություն. վրացերենից թարգմանվող տեքստերի ծավալները հայերենում մեծանում են, իսկ հայերենից վրացերենի դեպքում՝ սեղմվում: Երևույթը բացատրվում է ոչ թե քերականական առանձին կարգերի գործոնով, այլ հայերեն բառերի բազմավանկ լինելու իրողությամբ:

Չուգադիպությունները, նմանությունները պատահական չեն անշուշտ. դրանք արդյունք են հայկական և վրացական ցեղերի՝ վաղ շրջանի լեզվամտածելակերպի դրսևորումների, զարգացման նույն աստիճանին գտնվող երկու լեզուների խաչավորման, ներթափանցումների, փոխառությունների, տնտեսական և քաղաքական շփումների, ընդհանուր գոյավիճակի ու տևական համակեցության, թերևս հետևանք են նաև ծագումնաբանական (նոստրատիկ) ընդհանրությունների:

Հայերենի և վրացերենի քերականական «օրենքներում» դեռևս կարելի է բազում ակնհայտ ընդհանրություններ, համապատասխանող կարգեր ու երևույթներ վկայել, որոնք պահանջում են գիտահետազոտական ծավալուն աշխատանք, ուստի սահմանափակվենք այսքանով և անցնենք բուն նյութին:

---

¹ **Շոթա Ռուսթավելի**, Ընձենավորը, Երևան, 1966, էջ 261:

² Ուղեցույց աստղը (Վրաց մտավորականները Հովհաննես Թումանյանի մասին), Երևան, 1999, էջ 88:

³ «Կամուրջ», Վրաստանի գրողների միության հայկական մասնաճյուղի օրգան, Թբիլիսի, 1985, էջ 299:

Նահապետ Քուչակը XV դարի վերջի և XVI դարի սկզբի հայ առաջին տաղերգուներից է, որի անունով գրավոր և բանավոր պահպանվել են սիրային, խրատական, պանդխտության և կրոնական թեմաներով քառատող քերթվածքներ: 1880-ական թվականներից հանիրավի նրան են վերագրվել միջնադարից իբրև ժառանգություն մեզ հասած հարյուրավոր հայրեններ: Հայրենը, որ նշանակում է հայերեն ասել, զուտ հայոց միջավայրի ծնունդ է, հայ միջնադարյան քառատող բանաստեղծություն: Քնարերգության այս տեսակով ստեղծագործել են դեռևս Գրիգոր Նարեկացին, Ներսես Շնորհալին, Ֆրիկը, Մկրտիչ Նաղաշը, Գրիգոր Աղթամարցին և այլ տաղերգուներ: Չնայած 1922 թ. Մանուկ Աբեղյանը բացահայտեց այս թյուրիմացությունը և ապացուցեց, որ հայրենները Նահապետ Քուչակի գրչին չեն պատկանում¹, բայց և այնպես բանասերները մեծարժեք այդ երգերի հեղինակ ավանդաբար շարունակում են համարել մեկ անհատի՝ «հայ քնարերգության լուսապսակ ճակատին»: Մինչև հիմա նրա անունով են հրատարակվում հայրեններ բովանդակող ժողովածուները, որոնք և թարգմանվում ու լույս են տեսնում օտար լեզուներով թե՛ Հայաստանում և թե՛ արտերկրում²: Ինչևէ, հայրենները հայ բանաստեղծական մտքի բարձրագույն արտահայտություններից են, անթառամ են, իրապես անսահման հուզմունք, գեղագիտական հաճույք են պատճառում, և կարևոր չէ՝ դրանք անհատակա՞ն, ժողովրդակա՞ն, թե՞ տարբեր գուսանների հորինվածքներ են: Մեր խնդիրը հայրենների հեղինակի կամ հեղինակների առեղծվածը պարզելը չէ, մանավանդ որ այդ առթիվ գրվել են բազմաթիվ հոդվածներ ու գիտահետազոտական աշխատանքներ³:

Հայրենների թարգմանությունները վրաց իրականության մեջ ի հայտ եկան 1960-ական թվականներին: Թբիլիսիի պետական համալսարանի արևելագիտության և վրաց բանասիրության ֆակուլտետների ուսանողների համար վրացերեն լույս ընծայված քրեստոմատիայում զետեղված են Նահապետ Քուչակի հայրեններից ութը⁴: Այս թարգմանությունը իր ժամանակի համար, անշուշտ, շնորհակալ աշխատանք էր, բայց կան աչքի զարնող թերություններ, շեղումներ: Շեղումներ են նշմարվում նաև հանգավորման սկզբունքից. բնագրում տողերը սահմանակից են (aaaa), մինչդեռ թարգմանության մեջ երբեմն կից են (aabb), երբեմն՝ խաչաձև (abab), երբեմն էլ՝

¹ Տե՛ս **Աբեղյան Մ.**, Երկեր, Երևան, 1967, հ. 2, էջ 11-23:

² Տե՛ս **Напет Кучак**, Сто и один айрен, Ереван, 1975, **նույնի՝** Лирика, Айрены, М., 1972, հավելյալ լեզուներով, ձև էրոսի ֆորման, տեղում, 2011: **Նահապետ Քուչակ**, Հարյուր ու մեկ հայրեն, Երևան, 2012:

³ Տե՛ս **Չոպանյան Ա.**, Նահապետ Քուչակի դիվանը, Փարիզ, 1902, **նույնի՝** Հայրեններու բուրաստանը, Փարիզ, 1940, **Աբեղյան Մ.**, նշվ. աշխ., **Գրիգորյան Շ.**, Ո՞վ է ի վերջո Նահապետ Քուչակը, Երևան, 1984: **Թամրազյան Հ.**, Նահապետ Քուչակի բանաստեղծական աշխարհը, Երևան, 2001, **Մնացականյան Ա.**, Հայրենների և Նահապետ Քուչակի մասին, ՊԲՀ, 1958, թիվ 2:

⁴ **Սոմսյուրի Դա Բեյրեմալախյան** լուծարարական լեզվաբանական, տեղում, 1968, թ. 65-66.

ოჲსკადს (abba): ორთა ართიმოდ ჭარღვანსჲს ხაჯოღվել է ხათկაყես «Երբ սերն ի յաշխարհս եկաւ» բանատողով սկսվող հայրենը.

Երբ սերն ի յաշխարհս եկաւ,
եկաւ իմ սիրտոս բնակեցաւ,
Ապա յիմ արտես ի դուրս՝
յերկրբէ յերկիր թափեցաւ.
Եկաւ ի գլուխս ելաւ,
ի ըղեղս ելաւ թառեցաւ,
Աչիցս արտասուք ուզեց,
նա արիւն ի վար վաթեցաւ:

სიყვარული როცა გაჩნდა,
ჯერ ჩემს გულზე შემოჯდა,
შემდეგ მისწვდა კიდით-კიდევ
ქვეყნის გარეშეშობსა,
თავს დამეხსნა, ტვინს ჩამეჭდო,
სული არ მოასვენა
და თვალები სისხლიანი
ცრემლით ჩამოასველა¹.

Եթե այս օրինակում, պատկերային համակարգը տեղայնացնելով, դույզն-ինչ փոխանցել է հայրենի իմաստը, ապա մյուս հայրեններում, այդուհանդերձ, զգալիորեն խաթարվել են գունային ելևէջները և գեղարվեստականությունը: Դժվար չէ նկատել, որ դա պայմանավորված է թարգմանությունը վրացերեն կամ ռուսերեն տողացիներից իրականացնելու իրողությամբ, որը և առաջ է բերել նման պարագաներին բնորոշ հետևանքներ, թերևս հենց դա է պատճառը, որ խնդրահարույց հայրենները ավելի հանգավորված բառացի թարգմանության տպավորություն են թողնում, նկատելիորեն մեծ է թարգմանչի ստեղծագործական «ես»-ը:

Մեր նպատակը, սակայն, 2011 թ. առանձին գրքով² լույս տեսած հայրենների քննությունն է: Հիշենք միայն, որ վերլուծության և գնահատման հիմնական չափանիշը բնագրի ձևի և բովանդակության միասնությունն է, քանզի թեկուզ աննշան շեղվելու դեպքում այն չի կարող համարվել լիարժեք, առավել ևս՝ համարժեք:

Հայրենները 15-վանկանի 7/8 բաժանումով քառատող բանաստեղծություններ են. թարգմանիչը ճիշտ ընտրություն է կատարել՝ նախապատվությունը տալով գրեթե համարժեք, հավասար կիսատողերի՝ 8/8 վանկաչափին՝ բնորոշ միջնադարյան բանաստեղծական ոճին. XII դարից մինչև XIX դարը վրացական չափածոյում գլխավորապես իշխել է 16-վանկանի տողը համահավասար բաժանումով, որ կոչվում է **շաիրի**:

მიჯნურსა თვალად სიტურფე // ჰმართებს, მართ ვითა მწეობა,
სიბრძნე, სიმდიდრე, სიუხვე, // სიყმე და მოცაღლეობა,
ენა, გონება, დათმობა, // მძლეუთა მეზრძოლთა მძლეობა,
ვისცა ეს სრულად არა სჭირს, // აკლია მიჯნურთ წნეობა.

¹ სომხური და აზერბაიჯანული ლიტერატურის ქრესტომათია, თბილისი, 1968, გვ. 66.

² ნაჰაპეტ ქუჩაჯი, ახ. ერთი ჰაირენი, თბილისი, 2011 (թარგმანությունը՝ Գիվի Ծահնագարի):

Ահա բերված քառատողը Վահան Տերյանի թարգմանությամբ.

Սիրահարը/ պետք է լինի // արևի պես /չքնաղ և վառ,
Առատաձեռն/ և ունևոր, // ազատ, դյուցագն/ ու գորավար,
Կռվում հաղթող./ համբերատար, // մտքով հարուստ./ լեզվով ճարտար,
Ում լիովին/ չի տված այս // - նա չի կարող/ լինել սիրահար¹:

Օգտվելով նշված կաղապարներից՝ թարգմանիչը բանաստեղծական արվեստի պահանջները անխաթար իրականացնելու առումով, ինչպես Վահան Տերյանը, բարձր արդյունքի է հասել. վանկաշեշտային՝ ութ-յոթ համաչափությունը, որ համապատասխանում է բնագրի ռիթմայնությամբ, պահպանել է մինչև վերջ, կարողացել է հնարավորինս հավատարիմ մնալ բնագրի հյուսվածքին, բառանյութին. գրեթե չի անտեսել և ոչ մի էական խոսք, մակդիր կամ համեմատություն, իսկ եթե որոշ տողեր, այնուամենայնիվ, իրենց տեղը զիջել են այլ տողերի, ապա դրանք չեն խանգարում տվյալ բանաստեղծության նրբերանգներն ընկալելուն:

Բնագիր՝

Ես այք ու դու լոյս, հոգի՛,
առանց լոյս՝ աչքն խաարի.
Ես ձուկ ու դու ջուր, հոգի՛,
առանց ջուր՝ ձուկըն մեռանի.
Երբ զձուկն ի ջրըէն հանեն
ի այլ ջուր ձըգեն, նայ ապրի,
Երբ զիս ի քենէ գատեն,
քան զմեռնէլն այլ ճար չի լինի:

Գիվի Շահնագարի թարգմանությամբ.

Ձե-տգալօ, Ձե-տգալօս հօնօ,
տգալօ շինօդ ճա՛Մրցօս,
Ձե-տգե՛նօ, Ձե-Վյգալօ, հե՛ժօ,
հեյեն Մօրօս յրօտօ-ցա՛Մեյնօ:
Մեցա Վյգալօս տյ Մերօճ, ալօլցեղցօ
տեյ՛նօ, ցեղ ըօյեյեյ ցարհեյնօլօս,
ձեցրաձ հեյս նա՛Մեյլօս ցօն օճցցօս,
տյ ցօ շ՛Մեյնօճ ճացրհեյնօ!²

**Վրացերեն գեղարվեստական
թարգմանության տողացի
թարգմանությունը՝**

Ես՝ այք, դու՝ աչքի լոյս,
առանց լոյս այքը կչորանա,
Ես՝ ձուկ, դու՝ ջուր, հոգի,
մեր միջև ստեղծողը միայն,
Այլ ջրի թե միացնես, կապրի
ձուկը՝ տաք ափ նետված,
Բայց... իմ կյանքը ո՞ւմ է պետք,
Թե պիտի մնամ քեզինից գատված:

¹ Շոթա Ռուսթավելի, Ընձենավորը, Երևան, 1966, էջ 254:

² Նաճաթեյ Ժոնաթոյ, Ես յրօտօ Յօրյենօ, տօժօլօսօ, 2011, ցց. 15.

Ընդգծված արտահայտությունը, թերևս, ավելորդ չէ, ավելին՝ տեղին է, որովհետև միջնադարում խավարամիտ հոգևորականները, «վկայելով» Աստծուն, կնոջ հանդեպ սերը համարում էին մեղսագործություն: Այս պարագայում թարգմանիչը հենց հայրենի հեղինակի միտքն է փոխանցում, սիրահարի ու սիրած էակի արանքում հենց Արարիչն ինքն է, որ գատում, բաժանում է գույզին:

Թարգմանչի վարպետության շնորհիվ վրացի ընթերցողին թվում է՝ քերթվածքները գրված են վրացերեն: Դրա առաջին նախապայմանը բնագրի ոճական առանձնահատկություններին հավատարիմ մնալն է, որ նա վերարտադրել է՝ ժողովրդական պոեզիայի և միջնադարի ու ժամանակակից գրական վրացերենից լիարժեք օգտվելով: Մա բոլորովին չի նշանակում, որ հայոց քնարական հերոսին վերագրել է վրացուն բնորոշ մտածելակերպ, հագցրել ազգային տարագ, գունավորել վրացական վարք ու բարքով:

Բանաստեղծություն կարդալը ենթադրում է ձայն, տեմբր, մոտենում է մեղեդայնությանը, որը կարող է գերակայություն առաջ բերել իմաստի հանդեպ: Ներքոբերյալ հայրենում գերիշխում են **ր-լ** և **գ-ս** (թարգմանության մեջ՝ **շ-ս** և **ր-լ**) հնչյունները, որոնք առաջացնում են երաժշտականության զգացում: Դրանք, անշուշտ, տարբեր ընթերցողների մեջ կարող են տարբեր զգացողություններ արթնացնել, որովհետև տվյալ հնչյունը կարող է ունենալ այլ գույգորդումներ:

Սիրեմ գայդ սիրուն երեսըդ,
որ լուսին ի մոտն է գերի.
Պագնեմ գայդ բարկուկ պըռկունքդ,
որ շաքարն ի մոտն է լեղի.
Թուխ աչք ու կամար ունքերդ
քան ըզծով կու գարնե ալի.
Բերնիկդ է ի շիջ նըման,
որ վարդին ջըրովն է ի լի:

მიყვარს შენი ტურფა სახე-
მთოვარეც კი მასთან მკრთალო!
საამბორლად ბავე შენი,-
შაქარიც კი მასთან მწარი!
ვე თვალ-წარბი, გიჩანს ასლად
მღელეგებულ ზღვასთან,- მწყრალი
მაგ ტუჩებთი მიწვივ მოჩქებს
სურნელოვან ვარდის წყალო!

Գեղարվեստական թարգմանությունը՝ տատաղարձված.

Միղվարս շենի տուրփա սախե,-
Մթովարեց կի մասթան մկրթալի!
Սաամբորլադ բագե շենի,-
Շաքարից կի մասթան մծարի!
Էգ թվալ-ծարբի, գիչանս ասլադ
Մղելվեբել գղվասթան,- մծղրալի
Մագ տուչեբիթ միծղիվ մոչքեբս
Մուրնելովան վարդիս ծղալի:

¹ Նաճաճեց Ժլեճայո, ձև յրտո Յօորցեո, տձոցոսո, 2011, էջ 64:

Գեղարվեստական թարգմանությունը ներկայացնելով տառադարձված՝ ընթերցողը հնարավորություն է ստանում պատկերացում կազմելու ձևի և բովանդակության մասին, այս պարագայում նաև այն մասին, որ թարգմանիչը ապահովել է և՛ ընկալելին, և՛ ըմբռնելին, այսինքն՝ հնչյունային կողմը համերաշխ է իմաստային կողմի հետ:

Թարգմանչին հաջողվել է վրաց ընթերցողի առաջ բացել քուչակյան հրաշալի և խորախորհուրդ աշխարհի դռները, քանզի պատկերավորման և արտահայտչական միջոցները, հաճախ էլ ինքնատիպ հնչեղությունը, ինչպես բերված օրինակում է, կարողացել է պահպանել և հավասարապես լսելի դարձնել: Հեղինակն ու թարգմանիչը, «մեկ սիրտ, մեկ հոգի դարձած» ներկայացել են ընթերցողին:

Քո ծոցդ է ճերմակ տաճար,
քո ծըծերդ են կանթեղ ի վառ.
Երթամ ես, ժամկոչ ըլլամ,
գամ, լինիմ տաճրիդ լուսարար:
-Գընա, ծօ տըղայ՝ տըղմար,
չի վայլես տաճրիս լուսարար.
Երթաս դուն խաղով լինաս,
ու թողուս տաճարս ի խաւար:

Ե՞ք մփրճո տօտօ լճածօրօ,
ժփփոն-Մփփօլօ կօնճօլօ,
Մնօտօճ մօցօցօճ, ռօմ լճօճօրօ
մօցօմօճլօտ ղօցօլօս ռօտօլօճ...
-Գօնցօճ, ցրօմօց, ղՅճօճ ռօ ցօցօմօս
Լճօճօրօս օն Նօ կօճօլօ-Նօնօտօլօս,
Մօնցօճ, տօցօս Նօցօցօն ցօճօրօտօճ,
մօ ցօ ծնօլօս մօմօցօմ-ցօտօլօճօս!՝

Ընդունված է ասել, որ դասական բնագրի կյանքը մշտատև է, իսկ թարգմանության կյանքը՝ սովորաբար կարճատև: Ելնելով թարգմանություններից՝ դժվար է համաձայնել նման կարծիքին: Ելնելով ժամանակի ու տարածության պահանջներից ու չափանիշներից՝ այս թարգմանությունները կարող են քննել, վերլուծել նաև ապագայում. սրանք բանաստեղծական թարգմանության գոհարներ են, քուչակյան բառ ու բանի վերակենդանացում, եթե ոչ գրեթե լիովին բնագրային, ապա անպայման շատ մոտ ու հարագատ բնագրին:

Միջնադարի կրոնական հալածանքների ու նեղմտության պայմաններում հայրենների հեղինակը համարձակ, անթաքույց երգել է կնոջ մարմնական գեղեցկություն, զգայական սեր ու կիրք: Դա սիրտ հոգեկան ապրումների ընդհանրացում է: Բանաստեղծն այնքան անկեղծ, այնքան համոզիչ և այնպիսի հաճույքով է նկարագրում իրեն համակած զգացումները, որ ընթերցողն էլ հակվում է հավատալու, որ այդ «քաղցր բարը» առաջինը համտես է արել տվյալ տողերի հեղինակը: Խոսքը, անշուշտ, «Մէրն երբ ի յաշխարհս եկա» բանատողով սկսվող հայրենի մասին է: Բայց իսկական, խորունկ սերը զուտ հաճույք ու վայելք չէ պոետի համար, այն նաև վիշտ, դառնություն ու տառապանք է պատճառում: Ճիշտ է ռուս քննադատ Գ. Միտինը,

¹ Նձձձձձձ ԺՅԵԵԵԵ, ձՆ ցրտօ Կօճրցնօ, տձօլօսօ, 2011, էջ 56:

որը Քուչակի «հայրեններին համահեղինակ համարում է բոլոր այն գեղեցկուհիներին, ում սիրել է բանաստեղծը, հատկապես նրանց, ովքեր սիրել են բանաստեղծին, քանզի քերթվածքների գլխավոր երանգը սիրո բերկրանքն է, կրթի պոեզիան...»¹: Այդ պոեզիան կենսուրախ է, հուզառատ ու զգայական, իր հրաշագեղ մերկությամբ ելևէջում է երկրի ու երկնքի միջև:

Միրո անկասելի պոռթկումներից հետո գրել վրդովմունք ու զայրույթ արտահայտող, բռնի կամ շահախնդիր ամուսնությունները պախարակող, առավել ևս պանդխտություն երևույթի դեմ կամ մասին, հեշտ չէ, իհարկե: Մանավանդ որ օտար երկրներ մեկնողը բաժանվում է սիրած էակից և սրտի կսկիծով սիրեցյալին որպես «ամանաթ» պահ տալիս այլոց.

*Կելնեմ, կերթամ, մանկտիք բարով մնացեք,
Զիմ եարն ամանաթ կուտամ, ի վարդին մէջն պահեցեք.
Թէ երթամ ու շուտով դառնամ, զամանաթս ի տէր հասուցեք.
Թէ երթամ խարիպուկ մեռնիմ, վարդն ձեզ՝ գտերն յիշեցեք:*

Ցավոք, հոգեկան ծանր դրամա պարունակող այս հայրենը տեղ չի գտել ժողովածուի մեջ, ինչպես նաև «Երբ սերն ի յաշխարհս եկավ» բանատողով հանրահայտ հայրենը:

Ամփոփենք. լեզվի տարբեր մակարդակներում քննության նյութ դարձնելով հայերենի և վրացերենի առանձնահատկություններն ու ընդհանրությունները, թարգմանական արվեստի սկզբունքներն ու մեթոդները՝ հանգում ենք հետևյալին՝ ա) թարգմանիչն ի հայտ է բերել հայոց և վրաց լեզուների բացառիկ զգացողություն, բ) հայրենների վրացերենը տաղաչափական համակարգերի և գեղարվեստականության առումով ներկայանում է որպես թարգմանության բանաստեղծական պահանջների իրականացման բարձրագույն աստիճան, գ) թարգմանչին հաջողվել է վերակենդանացնել քուչակյան հայրենների բառ ու բանը և վրաց ընթերցողի առաջ բացել յուրօրինակ և խորախորհուրդ աշխարհի դռները:

* * *

Հաջողության գրավականը պետք է փնտրել նաև նրանում, որ թարգմանիչը Գիվի Շահնագարը, ծնված ու մեծացած լինելով հայ հոր և վրացի մոր ընտանեկան հարկի տակ, կարողացել է միահյուսել լեզուների՝ հայերենի և վրացերենի կատարյալ իմացությունը, քաջատեղյակ է երկու ժողովուրդների գրականությանը, պատմությանն ու մշակույթին, բարքերին ու սովորույթներին, ազգագրությանը՝ ամենալայն իմաստով, որ թարգմանությանը վերաբերող կարևորագույն բնագավառներից է, ամբարել է տեսական գերազանց պաշար, արարելու ավելի քան կեսդարյա հարուստ փորձ, ի վերջո՝ նրան վերուստ տրված է բանաստեղծելու և թարգմանելու ձիրք ու շնորհք:

¹ Мастерство перевода (Сборник двенадцатый, 1979), М., 1981, с. 193.

Թարգմանչի վաստակը աննկատ չի մնացել. Պարույր Սևակի «Եղիցի լույս» ժողովածուի առաջին հրատարակությունը ընթերցողների հիացմունքին արժանանալուն պես Հայաստանի և Վրաստանի գրողների միությունները գրեթե միաժամանակ համապատասխանաբար շնորհեցին Եղիշե Չարենցի և Իվանե Մաչաբեյու անվան մրցանակներ: Դրան հաջորդեցին Գալակտիոն Տաբիձեի, Իլիա Ճավճավաձեի, Ֆրիտյոֆ Նանսենի և նույնքան նշանակալից այլ մրցանակներ: Պարգևատրվել է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության պատվոգրով: Վրաստանի «Պատվո նշան» շքանշանի ասպետ է, իսկ Հայաստանի Հանրապետության անկախության 20-րդ տարելիցի առիթով նրան շնորհվել է Մովսես Խորենացի մեդալ:

Վերջերս հայ և վրաց գրական հասարակայնությունները նշեցին վաստակաշատ գործչի ծննդյան 80-ամյակը: Մաղթենք նրան կայուն առողջություն, ստեղծագործական բեղուն գործունեություն, հաջողություններ ու հաղթանակներ՝ ի փառս հայ և վրաց գրական-մշակութային առնչությունների հարստացման ու մերձեցման:

Грачик Байрамян – По вопросам перевода айренов на грузинский язык

На разных уровнях языка автор статьи исследовал отличия и общие особенности армянского и грузинского языков, принципы и методы искусства перевода и пришёл к следующему выводу: а) автор перевода выявил необычайное восприятие армянского и грузинского языков, б) оригинал и перевод адекватны по художественности и стихосложению, в. переведенное произведение на высокой степени отвечает требованиям по стихотворному переводу, г) Гиви Шахназару удалось открыть перед грузинским читателем двери необыкновенного и таинственного мира Армянских айренов.

Hrachik Bayramyan – On the Translation of Hayrens into Georgian

By studying varieties and common features of the Armenian and Georgian languages, the principles and methods of the art of translation at various language levels, the author of the article has come to the following conclusion: a. the translator has manifested an exceptional insight of the Armenian and Georgian languages; b. the original text and the translation are almost adequate concerning their versification and artistic merit; c. the literary work, to the utmost level, meets the requirements of verse translation; d. Givi Shahnazar has managed to provide the Georgian reader with the unique and mysterious world of Armenian Hayrens.